

Жарікова Ю. В.

Маріупольський державний університет

**ПРАЦЯ ТА ДОБРОБУТ ЯК СКЛАДНИКИ УСПІШНОГО ЖИТТЯ
В ПАРЕМІЯХ ГРЕКІВ НАДАЗОВ'Я**

У статті розглянуто й проаналізовано паремії румейської мови, що позначають працю та добробут, які складають основу успішного життя людини. Фольклор, до складу якого поміж іншого входять прислів'я та приказки, є частиною культурної спадщини будь-якого етносу. Наразі в Україні актуальне питання збереження цієї спадщини в контексті політики нашої держави й закликів ЮНЕСКО щодо збереження мов національних меншин, і зокрема мов, що зникають. Саме до таких і належить мова греків Надазов'я. Після переселення з терен Криму до Надазов'я греки мали тяжко й наполегливо працювати, аби організувати своє життя на новому місці, збудувати будинки, нажити майно тощо. У своїй більшості вони були аграріями, займались сільським господарством, саме тому робота була для них сенсом життя. Не випадково ще й досі побутує стереотипне уявлення про те, що греки – заможна нація, яка дуже багато працює для того, щоб забезпечити собі комфортне життя та жити у добробуті. Крім того, праця описується не як важкий обов'язок чи тягар, а як процес, від якого людина отримує справжнє задоволення. Більшою мірою для румейських паремій притаманне вираження значення залежності результату роботи від кмітливості й професійності майстра. Тобто підкреслюється необхідність володіти високими інтелектуальними здібностями, окрім наявності фізичної сили. У пареміях греків Надазов'я зауважується на вмінні планувати, заощаджувати, раціонально використовувати свій час і свої сили. Акцентується на тому, що тільки завдяки чесній праці стають можливими багатство й матеріальний достаток. Для румейів обов'язковою умовою матеріального добробуту є лад у родині, в товаристві, взаємодопомога, співчуття. Виявлено, що в румейських пареміях згадуються лідарство, люди, що уникають роботи, які живуть чужим коштом. Дуже узагальнено всі румейські паремії на позначення праці можна згрупувати в 4 категорії: 1) місце праці в життя людини; 2) характеристика праці як процесу; 3) результати праці в житті людини та її необхідність; 4) типи поведінки людей відповідно до їх ставлення до праці.

Ключові слова: паремії, греки Надазов'я, румейська мова, праця та добробут.

Постановка проблеми. Вивчення народнопоетичної творчості однієї з малих етнічних груп, що населяють Україну, а саме румейів або греків Надазов'я, є особливо актуальним у світлі необхідності збереження культурної спадщини України. Відомо, що фольклор не може лишатися в законсервованій формі, адже з плином часу змінюються умови його побутування, його носії, їхні потреби та їхнє ставлення до усної традиції. У грецьких селах Надазов'я ситуація ускладнюється ще й тим, що, крім соціальних змін, протягом останнього століття відбулись значні мовні зміни [6, с. 62]. Дослідники вказують, що протягом трьох поколінь відбувся мовний зсув (language shift) щодо ролі першої (рідної) мови; тобто батьки людей, що нині знаходяться в похилому віці, володіли російською пасивно або розмовляли нею з труднощами, в той час, як нинішня молодь має таке ж відношення до грецького діалекту [14, с. 35].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вперше фольклором румейів зацікавився Ф. Хартахай (1837–1880 роки життя). Ще навчаючись у Київському університеті, він 1859 року на канікули приїздить у рідне село Чердаклі (нині с. Кременівка), де записує народні пісні, а в сел. Сартана здобуває два рукописних збірники пісень. В історії вітчизняної фольклористики вони відомі як «Сартанські пісенники». Складаються вони переважно з грецьких патріотичних (героїчних) і ліричних пісень літературного походження. Збираючи фольклор, Ф. Хартахай разом із цим вивчає історію та мову рідного народу [12, с. 102]. Перші зразки фольклору румейів були опубліковані в історичному нарисі Ф. Хартахая «Християнство в Криму» (1864 рік) і книзі В. Григоровича «Записки антиквара о поездке его на Калку и Кальмиус, в Корсунскую землю и на южные побережья Днепра и Днестра» (1874 рік). У 20-х – на початку 30-х років ХХ ст. проводилися експедиції

з вивчення історії та культури грецької меншини Надазов'я. Збиранням і вивченням фольклорного матеріалу займалися Д. Спірідонов, К. Костан, І. Соколов [6, с. 62]. У 30-х роках цю роботу було згорнуто, дослідників було репресовано й багато із зібраних матеріалів нині вважають загубленими для науки [1, с. 29].

До неоціненних коштовностей фольклору належать прислів'я та приказки (паремії) – короткі влучні вислови, які в художній формі типізують різні явища життя. Вони є узагальненою пам'яттю народу, висновками з життєвого досвіду. О. Макаренко зазначає, що «у своїй сумі прислів'я та приказки становлять систему правил, якими людина має керуватися в повсякденному житті. Ці фольклорні жанри приваблюють яскравою грою слів, барвистістю мови, ритмікою. У поетичній формі вони зберігають і поширюють народну мудрість, досвід пізнавальної діяльності, є засобом впливу на думки й вчинки людей. Що більше мова насичена прислів'ями, приказками, тим вона образніша, яскравіша» [8, с. 203]. Опублікованих прислів'їв греків-румеїв дуже мало. Власне, натеper існує лише один збірник Л. Кір'якова й Д. Патричі «Эна шилядъа маргаритарья (Тисяча перлин)» (1993 рік), який містить 1 000 прислів'їв, приказок та афоризмів надазовських греків-румеїв із перекладом російською мовою [5]. Основу збірника складають паремії сел. Сартана.

Понад 200 румейських прислів'їв із перекладом російською мовою опублікував житель села Велика Новосілка М. Хорош (Луїс) [13]. Збиранням прислів'їв, приказок і фразеологізмів румейської мови займався дослідник сел. Сартана Е. Хаджинов, але за життя не встиг їх опублікувати. Наразі його напрацювання частинами публікують його дружина й донька в газеті «Елліни України» й інших виданнях. У 2006 році була опублікована книга П. Мазура «Перлини народної мудрості. Етюди про народну педагогіку греків Приазов'я», в якій автор намагається осмислити основні принципи етнопедагогіки надазовських греків крізь призму румейських прислів'їв і приказок, опублікованих у збірнику «Эна шилядъа маргаритарья». Як зазначає сам автор, «оригінальні фольклорні джерела, представлені в книзі «Перлини народної мудрості», дають можливість побачити, що етнопедагогіка греків Надазов'я відбиває історію, працю, побут народу, його ідеали, прагнення до світла, жагу до знань» [7, с. 9]. Він розподіляє фольклорний матеріал за такими категоріями: про відношення еллінів Приазов'я до навчання та знань, про виховання дітей у родині,

про працю та трудове виховання, про джерела краси, радості й здоров'я, про те, як жити в згоді з природою, про борг та обов'язки перед своєю совістю та Всевишнім [7, с. 35]. Науковим дослідженням паремій, приказок і фразеологізмів греків Надазов'я займаються викладачі кафедри грецької філології та перекладу Маріупольського державного університету Ю. Кіор (Потіпак) та Ю. Жарікова [2; 3; 4; 9; 10].

Постановка завдання. Метою статті є розгляд та аналіз паремій румейської мови, що позначають працю та добробут, як основного складника успішного життя людини.

Виклад основного матеріалу. Паремії завжди були й залишаються енциклопедією народного життя. Важко знайти таку ділянку побуту, взаємин між людьми й природним довкіллям, які б не знайшли відбиття в народній мудрості. У своїй статті Ю. Жарікова цитує видатного педагога К. Ушинського, який писав, що в прислів'ях «як у дзеркалі відтворені всі сторони життя народу: домашня, родинна, рільнича, лісова, громадська, його потреби, звички, його погляди на природу, на значення всіх явищ життя» [3, с. 181]. В етнопедагогіці обов'язково зміст виховання охоплює піклування про здоров'я та фізичний розвиток дитини, передачу знань, трудових умінь і навичок, привчання до організації домашнього побуту, забезпечення професійної обізнаності в певній галузі виробництва, підготовку до сімейного життя, формування духовного світу [11, с. 43–44]. Основою виховання є праця – найперше життєдайне джерело людської гідності, моральності й щастя. Тому прекрасною є родинна виховна традиція, за якою кожний член сім'ї, в тому числі й дитина, обов'язково трудиться, бере на себе частину загальних турбот та обов'язків [11, с. 226].

Народна філософія розуміє працю як доцільну діяльність людини, спрямовану на створення матеріальних і духовних цінностей («Чесна праця – наше багатство»). Вона справедливо вбачає в праці основу існування суспільства, природну умову людського життя: *Ан та дъулъвс ас тун аплогус – кардъья-с юмуть харя* («Коли працюєш на себе, серце наповнюється радістю»). Без активної трудової діяльності немислимий усебічний розвиток особистості: *Ти каматъвкты мегала дъулыс, дъыхос мегала замеча* («Не робляться великі справи без великих зусиль»). Завдяки праці розвиваються здібності людини, формуються її світогляд і моральне обличчя. Тому народна педагогіка незмінно додержує принципу виховання працею [11, с. 48].

Для греків-румеїв, які в більшості були аграріями, праця, робота були сенсом життя, невіддільною частиною буття людини. Тому в прислів'ях і приказках зображено багатий історичний досвід грецького народу, уяви, пов'язані з трудовою діяльністю, побутом і культурою надазовських греків.

У румейських пареміях неодноразово підкреслюється, що запорукою матеріального добробуту завжди були й залишаються ощадливість, працьовитість, старанність: *На ми зис та капикя-с махтанья, махтанэфт ан т палкария-с* («Не хвалися своїми грошима, хвалися своїми молодечькими справами»); *Ту сабур ки н пиферия, фер с калусин ки флюрия* («Старанність і терпіння приносять золото й задоволення»); *Тон пато ан агапас – плушенс* («Якщо землю будеш любити – розбагатієш»).

Уміння планувати, заощаджувати, раціонально використовувати свій час і свої сили обов'язково допоможуть створити свій добробут: *Тыс плушка на зи ирев, храшкит та капикя-т на сахиндраэв* («Хто хоче багатим бути, той повинен гроші складати»); *Атос, тыс ти хъев эна капик, атос ти сурев илядъыс* («Хто копійку не береже, той тисячі не збере»); *Капикя ан ханс – вршикс-та, тиро ан ханс – ти сонс-то* («Якщо гроші загубиш – знайдеш, якщо час загубиш – не здогониш»); *Тирос капикя кам, ма ас та капикя тиро ти агоразс* («Час робить гроші, але за гроші час не купиш»); *Мера ханс – плушия ханс* («День губиш – багатство губиш»).

Але багатство, матеріальний достаток можливі лише тоді, коли дісталися чесною працею: *Ту хазанымену ту капик, эн акриво ах ту клыпсмену ту дъекар* («Зароблена копійка дорожча за вкрадену десятку»); *Эн исап на тройс салмадъыча, пара клыпсмена алматыча* («Краще їсти хліба шматок, ніж вкрадений жирок»). Укравене, нечесно зароблене, придбане обманом ніколи не принесуть щастя та здоров'я власникові: *Ан то клыпсию тыс эхтсин спит, ато стэра тъя кзен ах то мты-т* («Хто за вкрадене побудував дім, тому все боком вилізе потім»); *Тылага иртын то ишию ан то клыпсию, айц ки дъайн-па* («Як багатство, здобуте крадіжкою, прийшло, так воно й пішло»); *Ту ксену ту плушия, ти дъуй-се ия* («Чуже багатство не дасть тобі здоров'я»).

Хоча багатий і має певні «привілеї» в житті: *Гарипс кам ту храшкит, плушус ту ирев* («Бідняк робить те, що треба, багач – те, що хоче»), гроші несуть чимало лиха, особливо ті, що нажиті нечесним шляхом. У своїх пареміях народ попе-

реджує, що рано чи пізно розплата настане: *Плушус ти тьматы, тун клэфт фоваты* («Багатому не спиться: він злодія боїться»); *Тыс зи ан то клэпсию, тъегос вгаль та матя-т* («Хто живе коштом крадіжок, тому Бог очі виколе»).

Обов'язковою умовою матеріального добробуту є лад у родині, в товаристві, взаємодопомога, співчуття: *Пу эн уртахлыя, ати эн плушия* («Де братство, там багатство»); *То уюш эн плушия, то хавга эн гариплыя* («Мир багатство дає, а сварка до злиднів веде»); *Хийнси тун гарип, тыс теш эна капик, баро, атос-па эш пиши* («Пожалій бідняка, в кого немає ані гроша, адже він теж жива людина»).

Окремо виділяються прислів'я, в яких говориться про справжніх трудівників, для кого робота – на першому місці, хто любить працювати й отримує задоволення від роботи: *Ас тун каматыро тун атъарпо, патус тен усалку* («Для працюючої людини земля не лінива»); *Дъихос дъулыя мера мяз хронос* («Без роботи день здається роком»); *Тун атъарпу ти мурфяз т фуресия, тун атъарпу мурфяз ту кало т дъулыя* («Людину не прикрашає одяг, людину прикрашає в роботі старанність»). Такі люди по-справжньому красиві: *Патус ах тун илю фер мурфия, а атъарпус мурфен ах т дълыя* («Красу землі сонце посилає, а людині красу робота дає»); *Ан та камс кала дълыя, эис хара ас н кардъыя* («Коли добре робиш роботу, маєш радість у серці»).

Велика кількість прислів'їв безпосередньо адресована селянину, кожного дня зайнятого роботою. Вони радили, як зробити роботу на землі краще, розкривали секрети її продуктивності, показували красу й сенс хліборобської праці: *Ан та камс дъулыя, нами дранас харишу стун илю* («Коли працюєш, не дивись на сонце»); *Эна мера ан ханс пэс ту чалыму, пула заиредъя тъя эис ханыму* («Пропустиш день на косовищі – втрадиш багато пшениці»); *Оспу эн ту стар пест то фтялыц, на ми катъыс ас ту щадъыц* («Поки зерно в колоску, не сиди в затінку»); *Ан та дъулэвс ас тун аплугус – кардъыя-с юмуты хара* («Коли працюєш на себе, серце наповнюється радістю»).

Результат роботи безпосередньо залежить від якості вкладених людиною зусиль: *Тыс кам кала дъулыя, атос эш палкария* («Хто любить гарно працювати, той може по праву пишатися (=в того є завзяття»)); *Атос эш ишию – тыс кам дъулыя* («Той багатство має, хто в роботі потіє»); *Ан ти спернс – ти чалэв-с* («Не посієш – не пожнеш»).

Більшою мірою для румейських паремій при-
таманне вираження значення залежності резуль-

тату роботи від кмітливості й професійності майстра. Працювати треба не лише добре, а й уміло: *Та шера-с нами камны кутуру дьулья, храшкит фтял на эшс* («Щоб руки дарма не працювали, треба голову мати»); *Тыс кам ан ту иштах дьулья, атос ти муганаэв ах кана-па камия* («Хто працює старанно, той ні в чому не має потреби»); *Палкарс тыс эн, ту пширсин птраэвту* («Той молодець, хто розпочату справу закінчив»). Тому в прислів'ях і приказках про працю часто підкреслюється важливість майстерності, засуджується невміло й погано організована робота: *На матъенс на камс дьулья, храшкит мега башхария* («Навчитися працювати майстерно – це велике мистецтво»); *Атос, тыс теши юрух, т дьулья-т камия-па ти питав* («У кого порядку немає, в того робота ніколи не закінчується»); *Ах ту ахмакху т дьулья, нами флай-с файда ки ишию* («Від дурної роботи не чекай користі й достатку»).

Звичайно, в румейських пареміях дістається тим, хто не вміє або не бажає працювати. Ледарі засуджуються: *Тыс кам дьулья – чичакъен, а тыс укна – марен* («Хто працює – розцвітає, а хто лінується – в'яне»). Саме слово «ледарювати» має кілька значень: абсолютно нічого не робити, байдикувати; базікати, марнословити; займатися марною роботою: *Ан та лахардес – ту чол ти сперн-ту* («Словами поля не засієш»); *Лахардэс дьухос дьулья, та эн врунды дьухос вруши* («Слово без діла, наче грім без дощу»); *Дьухос дьульня ан зис, мону тун урано капнызс* («Без роботи жити, тільки даремно небо коптити»); *Ан т алгу-па ти сонс-то камия ту хасис т мера дьухос дьулья* («Й на коні не наздогнати день,

який провів без роботи»). Засудження нероб іноді досягає сарказму: *Ас тун укняр т дьулья эн душманус* («Для лінивого робота – ворог смертельний»); *Ту стькит ту нэро, фер кушурия ки вромі* («Стояча вода заростає й смердить»); *Сун укнар панда-па эн юрты* («Для лінивого завжди свято»).

Працювати повинні всі без винятку: *Тыс тевалын дъендро ки тескапсин пигадъыц, атос теши укум на пин нэро ки на нефт ас ту щадъыц* («Хто дерево не зміг посадити й джерело розкопати, той не має права воду пити й у холодку лежати»).

Висновки і пропозиції. Отже, характеристика прислів'їв і приказок про працю та добробут чітко відбиває риси менталітету румейського народу. У прислівниковому фонді румейської мови уявлення про працю, в цілому, може бути зведене до чотирьох основних груп, що містять такі:

- 1) місце праці в житті людини;
- 2) характеристика праці як процесу;
- 3) результати праці в житті людини та її необхідність;
- 4) типи поведінки людей відповідно до їх ставлення до праці.

Убачається перспективним визначення та вивчення особистого пареміологічного фонду окремо взятої мовної особистості з метою з'ясування головних тенденцій функціонування паремій на позначення праці й добробуту, оскільки, як зазначалось на початку розвідки, мова греків Надазов'я зазнала явища «мовного зсуву» та, ймовірно, більшість із зазначених прислів'їв наразі вживаються або дуже обмежено, або зовсім вийшли з активного ужитку.

Список літератури:

1. Араджиони М. А. Греки Крыма и Приазовья: история изучения и историография этнической истории и культуры (80-е гг. XVII – 90-е гг. XX в.). Симферополь : Издательский дом «Амена», 1999. 132 с.
2. Жарікова Ю. В. Концепт «Освіта» у світосприйнятті греків Надазов'я, відображений у румейських пареміях. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»* : збірник наукових праць. Острог : Вид-во НаУОА, 2018. Вип. 1 (69). Ч. 1. С. 146–148.
3. Жарікова Ю. В. Паремії румейської мови на позначення родинних стосунків. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. 2020. В. 10 (78). С. 181–183.
4. Жарікова Ю. В. Румейська фразеологія у її зв'язках з українською та новогрецькою фразеологіями. Маріуполь : Видавництво МДУ, 2016. 203 с.
5. Кір'яков Л. Н., Патрича Д. К. Тысяча перлин: афоризми, прислів'я та приказки приазовських греків. Донецьк : Донбас, 1993. 143 с.
6. Кутна Ю. Б., Потіпак Ю. А. Фольклор греків Приазов'я: історія вивчення і сучасний стан. *Сходознавство* ; Ін-т сходознавства ім. А. Кримського НАН України. Київ, 2007. № 39–40. С. 61.
7. Мазур П. І. Жемчужини народної мудрости. Етюди. Маріуполь : Издательство «Азовье», 2006. 40 с.
8. Макаренко О. П. Малі фольклорні жанри у гуманістичному ставленні до особистості. *Педагогічний дискурс*. 2012. Вип. 13. С. 202–205.
9. Потіпак Ю. А. Відображення родинних стосунків у пареміях греків Метрополії та Приазов'я. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2015. Випуск 137. С. 518–521.

10. Потіпак Ю. А. Зображення відносин між нерідними членами родини в українських, грецьких та румейських пареміях. *Актуальні проблеми міжкультурної комунікації, перекладу та порівняльних студій* : Збірник матеріалів 2 міжнародної наукової конференції / За заг. ред. С. В. Шепітько. Маріуполь, 2014. С. 260–263.

11. Стельмахович М. Г. Українська народна педагогіка. Київ : ІЗМН, 1997. 232 с.

12. Хаджинов Е. В. 3 історії фольклору Південного. *Народна творчість та етнографія*. 1976. № 3. С. 102–105.

13. Хорош Н. А. Поговорки и пословицы греков Приазовья. *Греки Украины: история и современность* : Материалы научно-практической конференции «Греки Украины: поиск и формирование национальной культуры». Донецк, 1991. С. 155–157.

14. Χρίστου Χ. Η γλώσσα των Ελλήνων της Αζοφικής. *Ενδείκτης: μετανάστες, ομογένεια, απόδημοι*. Ενημερωτικό δελτίο του Πανεπιστημίου Κύπρου, 2006. Τεύχ.15. Σ. 27–39.

Zharikova Yu. V. LABOR AND WELL-BEING AS COMPONENTS OF SUCCESSFUL LIFE IN THE PAREMIAS OF THE GREEKS OF AZOV REGION

The article analyzes the paremias of the Rumeic language, denoting work and well-being, which form the basis of a successful life. Folklore, which includes proverbs and sayings, is part of the cultural heritage of any ethnic group. Nowadays, the issue of preserving this heritage is relevant in Ukraine in the context of our state policy and UNESCO's calls to preserve the languages of national minorities, and in particular, endangered languages. One of such languages is the language of Azov Greeks. After having resettled from Crimea to Azov region, the Greeks had to work hard to organize their lives in a new place, to build houses, to acquire property, etc. The vast majority of them were farmers, engaged in agriculture, that is why labor was the meaning of their life. It is no coincidence that there is still a stereotypical notion that the Greeks are a wealthy nation that works hard to live a comfortable and prosperous life. In addition, work is not described as a heavy duty or burden, but as a process which a person truly enjoys. To a greater extent, the dependence of the result of work on the ingenuity and professionalism of the master is characteristic for Rumeic paremias. Thus, the need to have high intellectual abilities, in addition to physical strength, is emphasized. The paremias of the Azov Greeks emphasize the ability to plan, save, and use one's time and energy rationally. The emphasis is stressed on the fact that wealth and material prosperity can be achieved only through honest work. For Azov Greeks, the necessary condition of material well-being is order in both the family and society as well as mutual assistance and compassion. It has been stated that not only laziness but also people who avoid work and live at someone else's expense are condemned in Rumeic paremias. Having generalized all Rumeic paremias on the designation of labor, we grouped them into 4 categories: 1) place of work in human life, 2) characteristics of work as a process, 3) results of work in human life and its necessity, 4) types of human behavior in accordance with one's attitude to labor.

Key words: paremias, Azov Greeks, Rumeic language, labor and prosperity.